

УДК 32:001.891.3:316.774

Г. Ю. Васильєв, кандидат філософських наук, доцент;

І. Г. Васильєва, кандидат філософських наук, доцент

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано роль засобів масової інформації (ЗМІ) у формуванні громадянського суспільства в сучасній Україні. Зазначено головні напрями підвищення ефективності ЗМІ у формуванні громадянського суспільства як дійсно громадянського інституту, орієнтованого на побудову гуманного суспільства зі стійким розвитком.

***Ключові слова:** громадянське суспільство, засоби масової інформації, громадянська свідомість, гуманне суспільство.*

Актуальність проблеми полягає у тому, що послідовний рух України шляхом інтеграції в світове співтовариство супроводжується пошуком ефективної моделі суспільного розвитку, що неможливо без формування громадянського суспільства. Оптимальним варіантом відносин між владою та народом обирається в складних умовах трансформації державних та громадських інститутів. Політична практика державного управління, як і соціальна активність населення, не адекватні цілям становлення громадянського суспільства. При цьому механізми реалізації завдань громадської самоорганізації та самодіяльності несуть у суспільній свідомості глибокий відбиток тоталітарного минулого, залишаються нерозвиненими та не мають адаптаційних ресурсів для соціальної рефлексії. До них належать засоби масової інформації (ЗМІ) як важливий інструмент соціалізації народу, формування компетентної суспільної думки, інструмента впливу на мобілізацію громадськості навколо ідей громадянського суспільства [1].

Нині українські ЗМІ мають дестабілізуючий, дезінтегруючий характер, їх заангажованість владою (опозицією), великим бізнесом привела до втрати довіри аудиторії. Як наслідок — вони не забезпечують суспільній думці стан зрілості, артикуляцію інтересів соціальних груп та суспільства у цілому в становленні громадянських чинників суспільства. Сьогодні ЗМІ не сприяють повною мірою формуванню атрибутивних якостей громадянського суспільства. Організаційно-правова, соціально-політична та професійна корекція діяльності ЗМІ в сучасній Україні є необхідною умовою для надання інформаційно-комунікативній системі, яка формує суспільну думку, функціональних якостей, орієнтованих на побудову громадянського суспільства.

Метою статті є наукове обґрунтування обрання механізмів формування суспільної думки інформаційними методами та необхідність подальшого роз-

роблення інформаційної політики різних типів ЗМІ, орієнтованих на формування суспільної думки, адекватної цілям становлення громадянського суспільства.

Різним аспектам взаємодії органів державної влади, ЗМІ та громадянського суспільства, а також проблемам функціонування і розвитку інформаційних процесів, розробленню теорії масової комунікації в умовах багатонаціонального українського суспільства присвятили свої роботи як вітчизняні вчені, так і науковці близького зарубіжжя: Б. Грушин, Ю. Буданцев, В. Іванова, В. Горохов, Л. Губанов, В. Владимиров, Е. Доценко, С. Квіт, Г. Почепцов, З. Партико, О. Холод та ін. [2; 3].

Пошуками нової моделі взаємодії ЗМІ та громадянського суспільства займалися Н. Бусленко, С. Коновченко, В. Кондратська, В. Степаненко, А. Матюшина, О. Грищенко, Е. Бистрицький, Н. Гармаш [4; 5; 7].

Вивчення медійних процесів набуло певної інтенсивності, у центрі уваги перебуває проблема взаємодії органів влади, населення та ЗМІ, але ж у більшості досліджень недостатньо вивчаються зв'язки регіональних, муніципальних ЗМІ із громадянським суспільством, «третім сектором».

ЗМІ, як підкреслюють вітчизняні дослідники, посідають особливе місце на шляху формування громадянського суспільства. Вони виступають тим ефективним посередником, який здійснює зв'язок між державою та суспільством. Розвиток незалежних ЗМІ допоможе втілити та репрезентувати громадську думку як соціальний інститут, здійснити функції контролера та спостерігача за усіма гілками влади, як «четверта влада». Для громадянського суспільства важливість ЗМІ полягає у створенні публічної сфери — так званої громадської трибуни, яка повинна служити суспільним інтересам та лобіювати їх.

Будь-який громадянин завдяки сучасному розвитку Інтернету може висловлювати свої думки стосовно громадських проблем — це значний крок уперед до демократичного громадянського суспільства. Розширення сфери публічності, свободи слова дають підстави для такого твердження.

Особливістю існування ЗМІ в Україні є те, що створено та продовжує розвиватися інформаційне законодавство, основа якого — свобода слова, закріплена в Конституції України, Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Серед чинних нормативних актів слід виділити ті, що регулюють суспільні відносини у сфері інформації, її обмін, поширення; акти, пов'язані видавничою діяльністю в частині, що впливає на регулювання процесу забезпечення видання ЗМІ; акти, що регулюють авторські відносини та відносини у галузі поширення інформації; акти, що гарантують свободу слова, права людини на інформацію, захист честі, гідності, ділової репутації, відшкодування моральної шкоди, завданої поширенням неправдивих відомостей тощо [6]. Така увага з боку законотворців обумовлена можливостями ЗМІ, які де-

далі стають могутнім інструментом політичної боротьби в Україні, інструментом впливу на свідомість громадян.

Інформаційне законодавство України, безумовно, потребує постійного вдосконалення. Сьогодні необхідним є створення нормативно-правових актів, що регулюватимуть відносини, пов'язані з використанням глобальної інформаційної мережі Інтернет, мобільних телефонів та ін. Суспільство стає дедалі інформаційно розвиненим, і це не можна не використовувати для подальшого розвитку громадянського суспільства за допомогою новітніх технологій, інформаційного прогресу в рамках правового поля.

Розвиток інформаційних мереж значно розширив простір публічної сфери суспільств світу, привів до змін, важливих для трансформації публічності і розвитку громадянського суспільства. Значне розширення кордонів сфери публічності, свободи слова та думки українськими опозиційними Інтернет-виданнями кінця ХХ — початку ХХІ ст. підтверджують це.

Дослідження політологів, соціологів на початку ХХІ ст. свідчать про низький ступінь довіри громадян до ЗМІ в Україні. Українські мас-медіа у переважній більшості не наблизилися до ролі соціального інституту громадянського суспільства. Здебільшого громадяни України критично ставляться до національних ЗМІ. Комерціалізація ЗМІ привела до того, що замість важливих, злободенних публікацій шпальта видань майоріли розважально-скандальними статтями, теле-радіоефір був заповнений веселощами чи нескінченними телесеріалами, відволікаючи громадян від сучасних проблем та наближення світової кризи.

Позитивною стороною незадовільного ставлення до ЗМІ є те, що саме незадоволення та висловлення цього незадоволення — кроки до громадянського суспільства, бо громадяни почали вимагати певних змін, формували модель оновленим ЗМІ, вимагали того, аби вони були об'єктивними, економічно незалежними, соціально-критичними, висловлювали суспільний інтерес. Зустрічні тенденції підвищення рівня довіри та зниження недовіри до ЗМІ у період 1997–2000 рр. було згорнуто. Причиною цього могло бути незадовільне та одностороннє висвітлення діяльності політиків у період політичної кризи наприкінці 2000 р., а також загострення боротьби за владу політичних угруповань у контексті парламентських виборів 2002 р. [7].

2004 р., як заявили переможці «помаранчевої революції», став роком створення громадянського суспільства, але ця ейфорія швидко пройшла. З'явилася нова риторика: «моя нація», «мій народ», «любі друзі». Влада у 2005 р. заявляла про свою відкритість через ініціативу проведення «Президентських слухань», були наміри створити щось демократичне, суспільно важливе, наприклад, «стратегічну раду державної політики при Президентові України» (2005 р.) або ж «Суспільну раду» (2007 р.). Але треба відверто сказати: прагнення залишилися лише прагненнями, привели до негативних наслідків —

протистояння громадян однієї країни, політичної кризи, втоми народу від політичних спекуляцій і повернення до гасла «хліба та видовищ». Такими видовищами стали «популярні» маніпуляційні програми телебачення з ведучими С. Шустером, Є. Кисельовим, А. Безулик та іншими профі на державному рівні та регіональному телебаченні, де протистояння різних політичних таборів відстоювали ті чи інші «знатоки» від політиків: «хто платить — той і заказує музику». Позитивною стороною є існуюча можливість дивитися не тільки державне, регіональне телебачення. Спутникове телебачення дає можливість громадянам знати й про те, як сприймають політичне, громадське життя в Україні наші сусіди — «колишні брати і сестри» та цивілізований світ. Доступ до поширеної інформації, аналітичні висновки експертів, самостійні спостереження за життям в Україні допомагають громадянам робити певні кроки щодо участі у виборах Президента України, народних депутатів. Здебільшого складається враження, що політичний бомонд живе сам по собі, а громадяни намагаються вижити в складних умовах самостійно — повертаючись до садів, присадибних ділянок та городів. Ця прикмета стала найбільш помітною під час кризи, коли народу треба розраховувати тільки на свої сили. На наш погляд, було б невірним не підкреслити той факт, що, незважаючи на кризу, зростає громадська активність, незаперечним є факт реєстрації недержавних організацій (НДО).

За даними Міністерства юстиції України, тільки у 2007 р. існувало 38 тис. НДО, але ж дійсно діючих, як уважав Е. Бистрицький [8], було не більше 2,5 тис. Нинішня ситуація не поліпшилася. І сьогодні діяльність НДО є недостатньо ефективною, аби можна було б сказати, що громадська активність набуває дієвої сили та може впливати на владу, а тим паче контролювати її діяльність.

Позитивними кроками слід вважати діючі програми та проекти, які було започатковано у 2008 р. Так, проект «Мережа громадянських дій в Україні» (UCAN) зміцнював організаційний потенціал громадських організацій та їх фахові можливості у таких питаннях, як правозахисна діяльність, організаційний розвиток, надання грантів та юридичної підтримки. Активно діючі громадські організації надають життєво важливу підтримку «третьому сектору», яка включає навчання, мобілізацію ресурсів та подальший розподіл грантів, аналіз державної політики, правову допомогу, інформаційні послуги та розроблення кодексу етики громадянського суспільства. Завдяки цьому проекту громадські організації використовують більш досконалі методи управління та надають кращі послуги; вони зміцнили власні позиції як лідери громадського сектору, підвищили свій потенціал до досягнення фінансової самостійності і розширили свою співпрацю з державними та приватними структурами. У 2008 р. ці громадські організації обґрунтували

необхідність внесення певних змін до нормативно-правової діяльності громадського сектору.

У 2008 р. організація «Інтерн'юз» та її партнери в українському медіа-просторі («Інтерн'юз-Україна», Незалежна асоціація мовників, Інститут медіа-права, Асоціація медіа-юристів, «Телекритика», Українська асоціація видавців періодичної преси та ін.) вели навчальні програми з таких питань: стандарти висвітлення новин, проведення журналістських розслідувань, розвиток нових медіа-форматів, суспільні проблеми (зміна клімату, енергетична безпека, торгівля людьми, епідемічні захворювання тощо). Участь у цих програмах взяли 264 представники електронних та друкованих ЗМІ. Також проводилися кампанії щодо захисту громадських інтересів (проти прихованої реклами, непрофесійної діяльності журналістів, неякісних програм), моніторинг та аналіз стандартів роботи ЗМІ; здійснилося поширення та зростає кількість читачів тих джерел інформації, що їх пропонують партнери «Інтерн'юз», — бюлетенів новин, журналів та інтернет-сайтів. Ці заходи сприяли підвищенню якості електронних та друкованих ЗМІ, а також фінансовій самостійності. Партнери «Інтерн'юз» працювали над правовими питаннями діяльності ЗМІ, надавали юридичні консультації та допомогу, брали участь у роботі провідних громадських органів у цій галузі (Громадської ради з питань свободи слова та інформації, що є дорадчим органом при комітеті Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації, а також Національної комісії з утвердження свободи слова та розвитку інформаційної галузі при Президентові України). У 2008 р. партнери «Інтерн'юз» запропонували позитивні зміни до проектів законів України про рекламу, про телебачення та радіомовлення, про громадське мовлення, прозорість відносин у сфері ЗМІ та доступ до інформації (Громадське суспільство та ЗМІ).

Висновки. В Україні дійсно є позитивні зрушення щодо формування та розвитку громадянського суспільства. У цьому процесі особлива роль належить ЗМІ. Вони мають певні завдання та можливості впливу на громадян країни:

- сприяти розвитку громадянської активності українців;
- підтримувати розвиток громадських організацій та «третього сектору» в цілому;
- впливати на розвиток самостійних, професійних, незалежних ЗМІ;
- прагнути професійного розвитку ЗМІ, здатних краще виконувати свої наглядові функції та служити інтересам усього суспільства;
- підтримувати та постійно оновлювати правове середовище для діяльності ЗМІ та громадських організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Обушний М. І. Політологія / М. І. Обушний, А. А. Коваленко, О. І. Ткач ; за ред. М. І. Обушного. — К. : Довіра, 2004. — 599 с.

2. Почепцов Г. Г. Паблік рилейшнз: навч. посіб. / Г. Г. Почепцов. — К. : Знання, КОО, 2000. — 506 с.
3. Почепцов Г. Г. Психологические войны / Г. Г. Почепцов. — М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер. — 2002. — 528 с.
4. Кондратская В. Л. Роль журналистики в построении гражданского общества и информационного общества в Украине / В. Л. Кондратская // Уч. зап. Тавр. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. — Сер. Филология. — 2006. — Т. 19 (58). — № 2. — С. 215–218.
5. Бебик В. М. Засоби масової інформації посткомуністичної України / В. М. Бебик, О. І. Сидоренко. — К., 1996. — 155 с.
6. Правове регулювання інформаційної діяльності в Україні: станом на 1 січня 2001 р. / упоряд. С. Е. Демський ; відп. ред. С. П. Павлюк. — К. : Юрінком інтер, 2001. — 688 с.
7. Степаненко В. Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: інститути, практики, цінності / В. Степаненко // Українське суспільство: 10 років незалежності ; за ред. В. Ворони. — К. : ІС НАН України, 2001. — С. 169–183.
8. Быстрицкий Е. Предчувствие гражданского общества / Е. Быстрицкий. — Киев : Відродження, 2007. — 71 с.
9. Валовая М. В. Политика / М. В. Валовая. — М. : Магистр, 2008. — 336 с.
10. Социологический словарь / отв. ред. Г. В. Осипов, Л. Н. Москвичев; уч. секр. О. Е. Чернощек. — М. : Норма, 2008. — 608 с.

СРЕДСТВА МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Васильев Г. Ю., Васильева И. Г.

Проанализирована роль средств массовой информации в формировании гражданского общества в современной Украине. Определены основные направления повышения эффективности СМИ в формировании гражданского общества как действительно гражданского института, ориентированного на построение гуманного общества со стойким развитием.

Ключевые слова: гражданское общество, средства массовой информации, гражданское сознание, гуманное общество.

MASS MEDIA AS AN INSTRUMENTAL OF THE CIVIL SOCIETY FORMATION

Vasilyev G. U., Vasilyeva I. G.

The role of mass media in civil society formation in modern Ukraine is analysed. The main directions of mass media efficiency increasing in civil society formation which is orientated to wards the construction of human society with a stable development.

Key words: civil society, mass media, civil consciousness, human society.

